

RESÜLULLAH (SAV)'İN HAC İBADETİNİ EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Prophet's (SAAS) Evaluation of the Hajj in Terms of Educational

Yrd. Doç. Dr. Ali ARSLAN*

ÖZET

Hz. Peygamber'in (sav) başarısının önemli sebeplerinden birisi, kuşkusuz ashabını ciddi bir eğitim sürecinden geçirmesi ve her fırsatı bu amaç için değerlendirmesidir. Bu açıdan bakıldığında Resülullah (sav), hayatında ilk ve tek haccı olan, vedâ haccında ashabına, hac ibadetini uygulamalı olarak öğretmiş, aynı zamanda ümmetine son tebliğlerini de yapmıştır. Bir eğitimcide bulunması gereken tüm özellikleri bu vesile bir defa daha göstermiştir. Hac ibadeti ile ilgili uygulamaların kendisinden alınmasını ifade etmesi, bu konuda dikkatlerin daha da hassas olarak yoğunlaşmasını sağlamıştır. Hem göze, hem kulağa ve hem de kalbe hitab eder şekilde hac ibadeti tamamlanmıştır. Neticede hem kolay hem de hafızalardan hiç çıkmayacak şekilde kalıcı bir öğrenme gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hac, Eğitim, Yolculuk, Eğitimci, Uygulama..

ABSTRACT

The Prophet (saas) one of the the important reasons for the success, of course, is to spend his companions from a serious educational process. In addition, every opportunity is the assessment for this purpose. From this perspective, the Prophet (saas), the first and only Hajj of life, is Farewell Pilgrimage. Meanwhile, his companions were taught in practice the pilgrimage. He has also made the final communiqué of the the ummah. All features must be present in this occasion once again demonstrated an educator. Hajj related applications to be taken from him, he stated. Therefore, people have focused their attention entirely on him. Consequently, it realized an easy and permanent learning.

Keywords: Hajj, Education, Travel, Educators, Practice.

* Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (aarslan611@mynet.com)

Giriş

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber (sav)'e bir çok görevler verildiğini görmekteyiz. İlâhi vahyi insanlara tebliğ etmesi¹, bu vahye tabi olması²; onu insanlara açıklaması³ gibi hususlar, bunların en başta gelenlerindedir. Hz. Peygamberi (sav)'in inen vahiyleri tebliğ ve tebyin etmesi yanında, aynı zamanda inananlara Kitabı, hikmeti ve onlara bilmedikleri şeyleri öğretme gibi önemli bir vazifesi daha bulunmaktadır.⁴ Kendisinin de ifade ettiği gibi, O (sav), aynı zamanda muallim olarak gönderilmiştir.⁵ Nitekim bu husustaki başarısını görmek için ashâbın hayatındaki değişime bakmak yeterlidir.

Sahâbe de onun muallimliğinden gayet memnun olmuş ve bunu çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdir. Örnek vermek gerekirse, Muâviye b. Hakem es-Sülemî (ra), Resûlullah ile namaz kılarken, cemaatten birinin aksırması üzerine, "yerhamûkallah" (Allah sana merhamet etsin) dediğinde, sahabenin bu duruma kızdığını hissetmiş ve susmuştur. Namaz sonunda Resûlullah (sav) kendisine kızmayıp, azarlamamış, kötü bir şey söylememiştir. Sadece, "Namaz içinde, insan sözünden hiç bir şey konuşmak caiz değildir. Namaz, ancak tesbîh, tekbîr ve Kur'an okumaktan ibarettir" buyurmuşlardır. Bu olay üzerine Muaviye'nin, Resûlullah (sav)'in muallimlik yönü ile ilgili değerlendirmesi, "Ne ondan önce ne de sonra Peygamber (sav) kadar güzel öğreten hiçbir muallim görmedim." şeklindedir.⁶

Hz. Peygamber (sav) hayatın her alanında, küçük veya yetişkin her yaştaki insana faydalı olacağına inandığı, pek çok şeyi öğretmiştir. Hatta zaman zaman bu durumun müşrikler tarafından yadırgandığı da olmuştur. Nitekim Selman-ı Fârisî'ye (v.36), "Peygamberiniz size her şeyi, hattâ kaza-i haceti bile öğretti, öyle değil mi?" dediklerinde, Selman: "Evet, gerçekten Resulullah (sav) kibleye karşı kaza-i hacet veya bevl etmekten, sağ elle taharetlenmekten, üçten az taşla taharetlenmekten, hayvan tezeği veya kemikle taharetlenmekten bizi men etti."⁷ diye cevap vermiştir. Aynı şekilde Ebu Hureyre (ra) da bu hususa dikkat çekmekte ve Hz. Peygamberin eğitimdeki usûlünü de bizlere aktaran şu rivayeti nakletmektedir: "Şüphesiz (eğitim ve öğretim bakımından) benim size olan yakınlığım ancak babanın çocuğuna olan yakınlığı gibidir. Size (dininizi) öğretiyorum. Abdest bozacak yere vardığınız zaman kible'ye doğru durmayınız, sırtınızı da kible'ye vermeyiniz." Ayrıca Ebu Hureyre, Resûlullah'ın (sav), üç taş

1 Mâide, 5/67.

2 En'am, 6/50, 56, 106; Yunus, 10/15, Ahzab, 33/2.;

3 Nahl, 16/44.

4 Bakara, 2/129; Al-i İmran, 3/164; Cuma, 62/2.

5 Müslim, İlim, 29; İbn-i Mâce, Mukaddime, 17.

6 Müslim, Mesâcid, 33.

7 Müslim, Tahâre, 57; İbn-i Mâce, Tahâre, 16; Ahmed b. Hanbel, c.1, s. 437.

ile (istinca etmeyi) emrettiğini, hayvan tersi ve kemik ile temizlenmeyi ve kişinin taharete sağ elini kullanmasını yasakladığını, bildirmiştir.⁸

Hz. Peygamber'in eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde dikkat çeken en önemli husus, insanlara bir şey öğretirken, en güzel ve en faydalı, muhatabın gönlüne en çok etki edecek, anlayış kapasitesine en uygun, bilgiyi zihnine yerleştirecek ve meseleleri izah etmeye yardımcı en uygun metotları kullanmasıdır.⁹ O'nun hayatına bu açıdan bakıldığında çok güzel örnekler bulmak mümkün olacaktır. Günümüzde hayat boyu öğrenme diye isimlendirilen metodun canlı örneğini vermiştir. Ashabını her zaman ve şartta eğitmek için her fırsatı değerlendirmiştir. Bu araştırmamızda hac ibadetini, ashabın eğitimi için nasıl değerlendirdiği ile ilgili bazı noktalara işaret edeceğiz.

Bilindiği üzere İslam dininin üzerine bina edildiği beş esastan (şarttan) biri olan hac, şartlarını taşıyan her Müslümana farzdır.¹⁰ Nitekim Kur'an'da haccın mana ve önemine işaret eden ve bu ibadetin eda şeklinden bahseden yirmi beş (25) ayet ve müstakil olarak da "Hac Suresi" bulunmaktadır.¹¹

Hz. Muhammed (sav), Mekke'de umre yaptıktan sonra (h.8), Attab b. Esid'i, Müslümanlara hac yaptırmaları için Mekke üzerine, kendisine vekil tayin etti. Ayrıca onunla birlikte Muaz b. Cebel'i de insanlara İslam'ı ve Kur'an-ı Kerim'i öğretmesi için vazifelendirdi.¹²

Resülullah (s.a.v.) h. 9. senenin Ramazan ayında Taif heyetini Medine'de kabul etti ve daha sonra Ramazan ayının kalan kısmını, Şevval ve Zilkade aylarını Medine'de geçirdi. Sonra hicri dokuzuncu senede Hz. Ebu Bekir'i Müslümanlara haclarını yaptırmak için Hac Emiri olarak Mekke'ye gönderdi. Bu yıllarda müşrikler eskiden olduğu gibi haclarını yapmaktaydılar ve onlar Kabe'den men edilmiş değillerdi. Ayrıca Resülullah (sav)'den eman almış kimseler de belirli bir süreye kadar bu hakka sahip kılınmışlardı. Ebu Bekir (ra)'la birlikte Müslümanlardan bir grup da, hac yapmak için yola çıktılar.¹³ Bu sırada Resülullah (s.a.v.)'e, Berae (Tevbe) suresi nazil olunca; Hz. Ali'yi, bu yıldan sonra herhangi bir müşrikin Mescidü'l-Haram (Kabe)'a ayak basamayacağını, çıplak bir kimsenin Kabe'yi

8 İbn-i Mâce, Tahare, 16.

9 Abdulfettah Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Mıhammed ve Öğretim Metotları* (trc. Enbiya Yıldırım) İstanbul, 1998, s.73.

10 Buhari, İman, I; Müslim, İman, 19-23; Tirmizi, İman, 3.

11 Bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfazi'l-Kur'an*, "hac" ve "hacila ilgili" maddeler, İstanbul 1982.

12 İbni Hişam, *es-Sıretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-kitâbu'l-arabiyyi, Lübnan, 1990, c. 4, s.129, 130.:Mekke fethi, 8 yılı Ramazan ayında vuku buldu. Resülullah (sav) Rainazan bayramına kadar Mekke'de kaldı. Sonra Huneyny gazvesi için hareket etti ve Mekke'ye Attab b. Esid'i vali tayin etti. Rasulullah (s.a.v.) putlann kırılmasını, Kabe'deki resimlerin imha edilmesini emretti. Dolayısıyla Mekke'nin fethinden sonra, insanlara ilk defa hac yaptıran kimse Attab b. Esid olmuş ve bu hac Mekke'nin fethi yılı olan hicretin sekizinci senesinde vuku bulmuştur.

13 Buhârî, Hac, 67; Müslim, Hac, 435; Tirmizi, Hac, 44; Nesâî, Menâsik,161; İbni Hişam, a.g.e. c. 4, s. 252; A.J. VENSINCK, "Hac", I.A. c. 5/1.kısım, s. 15.

tavaf edemeyeceğini, mü'minden başkasının cennete giremeyeceğini ve Allah'ın Resulü ile arasında anlaşması bulunanlar bu anlaşma süresi sona erinceye kadar şartlara uyacağını bildirmekle, görevlendirmiştir.¹⁴

Bundan sonraki sene ise Resülullah (sav) hac mevsiminde, Müslümanların başında bizzat kendisi bulunarak haccetmiştir ki, bu O'nun ilk ve son haccı olmuştur. Resülullah (s.a.v.) hicri 10. yılda yapmış olduğu "Veda Haccı" ile Müslümanların bu ibadetle ilgili bilmesi gereken bütün kuralları belirtmiştir.¹⁵ Ayrıca yapmış olduğu bu son hacda îrâd etmiş olduğu hutbe ile Müslümanlara ve bütün insanlığa son tebliğlerini yaparak insanların sağlam bir itikat ve sağlam ibadetlerle yaşamalarını buyurmuştur. O'nun yaptığı bu uygulama sonrakiler için de örnek olmuş ve Resülullah (s.a.v.)'dan sonraki dönemlerde, yöneticiler Müslümanların Hac ibadetinin düzenli bir şekilde yerine getirilmesi için, özel olarak Hac Emirleri görevlendirmişlerdir.¹⁶

Resülullah (sav)'in haccına, insanların eğitim-öğretimine verdiği önem açıdan bakıldığında, hac ibadetini de Müslümanların eğitimi açısından en güzel bir şekilde değerlendirdiği açığa çıkmaktadır.¹⁷ Nitekim bundan dolayı, bu hacca "vedâ haccı" denildiği gibi aynı zamanda, "haccetü'l-belağ" da denilmektedir.¹⁸ Çünkü Resülullah (sav) bu haccında, hac ibadetinin bütün hükümlerini söz ile tebliğ ve amelî olarak da tatbik etmiştir.¹⁹ Vefatının yaklaştığını anlayan Hz. Peygamber (sav), İslam Dini'nin, ibadetler ve ictimâî hayata dair bütün esaslarını müslümanlara hülâsa olarak son defa anlatmak gerekliliğini hissetmiş ve farz olan haccı ifâ etmeye niyetlenmişti. Böylece Müslümanlara nasıl haccetmeleri gerektiğini fiilen örnek olarak gösterecekti.²⁰ Bu araştırmada, Resülullah'ın (sav) haccı değişik başlıklar halinde incelenecektir.

1. İlimin Yaygınlaştırılması ile İlgili Genel Tavrı

Bu bölüme ilk önce Resülullah (sav) genel olarak ilmin yaygınlaştırılmasını istemesi ile ilgili bilgi vererek başlamak istiyoruz. Resülullah (sav) her zaman ilmin

14 İbni İshak, , *Siretü'n-nebeviyye*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, birinci baskı, 2004, s.154; Ahmed Nâim, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara, 1976, c. 2, s.297,298,299.

15 Nureddin İtr, *el-Haccu ve'l-umretu, Müessesetü'r-risâletü*, 4. baskı, Beyrut, 1984.

16 Tutar, Adem, "İslam Tarihinde Hac İbâdetinin Ortaya Çıkışı ve Hz. Muhammed'in Hac Emirliğini Tesisi," *Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Elazığ 2001, sayı: 6, s. 75-86.

17 Faysal b. Ali el-Ba'dani, *Ahvâlü'n-nebî (sav) fi'l-hac*, Riyâd, 1421 (h.), s. 57-65.

18 İbn-i Hişâm, a.g.e., c. 4, s.251.

19 Bu konudaki bazı çalışmalar için bkz.: Nureddin İtr, *el-Haccu ve'l-umretu, Müessesetü'r-risâletü*, 4. baskı, Beyrut, 1984; Cerrahoğlu, İsmail, "Kur'ân-ı Kerim'de Hac," *Diyanet Dini, Ahlakî, Edebi, Mesleki Aylık Dergi*, Ankara 1970, sayı: 102-103, s. 361-371; Koçyiğit, Talat, "Hac ve Faziletleri," *Diyanet Dini, Ahlakî, Edebi, Mesleki Aylık Dergi*, Ankara 1970, sayı: 102-103, s. 372-376; Sanay, Eyyüp, "Haccın Sosyolojik İzahı," *Diyanet Dini, Ahlakî, Edebi, Mesleki Aylık Dergi*, Ankara 1986, c. 22, sayı: 3, s. 15-17; Ünal, İsmail Hakkı, "Hac Aylarında Umre," *DİB İlmî Eserler*: 119, (7-9 Temmuz 2006 Türkiye'de Hac Organizasyonu Sempozyumu, Tebliğ ve Müzakereler), Ankara 2007, s. 239-249; Tutar, Adem, "İslam Tarihinde Hac İbâdetinin Ortaya Çıkışı ve Hz. Muhammed'in Hac Emirliğini Tesisi," *Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Elazığ 2001, sayı: 6, s. 75-86; ERKAL, Mehmet, Hac Emirliği (Yönetimi) ve Bununla İlgili Bazı Fikihî Meseleler, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 4, ss.145-161.

20 Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1991, c. 2, s. 59.

yayılmasını istemiştir. “İlmi öğreniniz ve onu insanlar öğretiniz,”²¹ buyurduğu gibi, İslam’ı öğrenmek için yanına gelen kabile temsilcilerine, anlattıklarını iyi öğrenmelerini, memleketlerine döndüklerinde, burada öğrendiklerini öğretmelerini emrettiği bilinmektedir. Ashabına öğrendikleri şeyleri mutlaka başkalarına aktarmalarını isterdi, çünkü bu bilginin ulaştırıldığı kimse, ulaştırandan daha iyi anlayış ve kavrayışa sahip olabilir.²² İlmin yaygınlaşması için herkesi göreve çağırıştır. Aşağıda ayrıca zikredileceği üzere veda haccındaki hutbelerinin sonunda, “burada bulunanlar, bulunmayanlara ulaştırın,”²³ buyurmak suretiyle, ilmin yaygınlaştırılmasını ümmetin üzerine bir vazife olarak yüklemiştir. Hac ibadeti yerine getirmek için, yola çıkmadan önce, bu seferini ilmin yaygınlaştırılması açısından, aynı zamanda görerek, hissederek ve toplu olarak ashabına öğretmek için en güzel şekilde değerlendirdiğini görmekteyiz.

2. Hacca Gideceğini İnsanlara İlan Etmesi

Resülullah (sav) bu hacca niyetlenmiş, techizâtını hazırlamış, hacca gideceğini insanlara ilan etmiş ve onların da hazırlanmalarını istemiştir.²⁴ Bu ilanı yaptığında tarih hicrî onuncu yıl idi ve aylardan zî'l-ka'de idi. Bu emir üzerine çok sayıda sahâbî Medine'ye geldi. Bunların hepsi Resülullah (sav)'e uymanın çaresini arıyor ve onun yaptığı gibi amel etmek istiyorlardı. Büyük bir heyecanla onunla birlikte hac yapabilmek için hazırlıklarını tamamladılar. Resülullah (sav), 25 Zî'l-ka'de Cumartesi günü öğle namazından sonra yanında hanımları ve kızı Fâtıma (ra) bulunduğu halde büyük bir kalabalıkla Medine'den ayrıldı. Hz. Peygamber gerek kendisi, gerekse sahâbîleri saçlarını taradıkları, güzel kokular süründükleri ve en güzel elbiselerini giymiş olarak yola çıktılar. Peygamber, giyilmesi adet olan elbiseleri giymekten kimseyi men etmedi. Sadece kokusu ve rengi vücuda bulaşacak derecede za'feranlı elbise giyilmesini nehy etti. Bu büyük hac topluluğu, Medine'den yaklaşık 11 km. uzakta bulunan Zü'l-huleyfe'ye gündüz vakti vardı ve çevreden gelecek olanların toplanması için geceyi orada geçirdi. 26 Zî'l-ka'de'de sabah namazını kıldırdı. İhrama girmek için tekrar gusül abdesti aldı. Öğle namazını Zü'l-huleyfe'de kıldırdıktan sonra telbiye getirerek yola devam etti.²⁵

Hacda, sahâbeyi hacca ilgili uygulamaları öğrenmeleri için ayrıca teşvik etmiştir. “Hacda yapacağınız görevleri (benden) alınız! Çünkü bilmiyorum; belki bu hacımdan sonra bir daha haccedemem” buyurması açık delilidir.²⁶ Hacca gideceğinin ilan etmesi, insanların toplanması için belli bir vakit vermesi,

21 Dârimî, Mukaddime, 24.

22 İbn-i Mâce, Mukaddime, 12.

23 Buhârî, İlim, 9,10,37; Hac, 132; Müslim, Hac, 446; Kaseme, 29, 30.

24 İbn-i İshak, *Siret'ü'n-nebeviyye*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, birinci baskı, 2004, c.2, s. 667.

25 Buhârî, Hac, 23, 27; Müslim, Salâtü'l-müsafirîn, 10; Nesâî, Salat, 17; Ebû Dâvud, Menâsik, 56.

26 Müslim, Hac, 310; Nesâî, Menâsik, 220; Ebû Dâvud, Menâsik, 79.

ayrıca biraz yola devama ettikten sonra Zü'l-huleyfe'de insanların toplanması için beklemesi bütün insanların rahat bir şekilde hacca katılımını sağlaması ve herkesin bizzat kendisi öğrenebilmesini temin için önemli konulardır. Ayrıca hacda yapılacak uygulamaların nasıl yerine getirileceğini kendisin alınmasını istemesi ve bu sene yapacağı haccın belki de son haccı olacağını açıklaması, sahabenin bu hacca katılmasını ne kadar istediğinin diğer işaretleridir.

3. İnsanların Konuşulanları İyi Dinleyebilmeleri İçin Susmalarının Temin Edilmesi

Cerîr (ra)'in rivayet ettiğine göre veda haccı sırasında Hz. Peygamber (sav) ona "İnsanları sustur", buyurmuş ve ardından: "Benden sonra küfre dönüp de birbirinizin boynunu vurmaya kalkışmayasınız."²⁷ ikazını yapmıştır. Bu hadis, Resûlullah (sav)'in gerekli gördüğü yerlerde, yapmış olduğu açıklamaların daha iyi anlaşılabilmesi için zaman zaman insanları susarak dinlemeleri gerektiği hususunda yapmış olduğu uyarıyı içermektedir. Yine bunu temin için sahabeden bazıları görevlendirmiştir. Çünkü hadiste belirtilen konuşma veda haccı sırasında büyük bir kalabalığa yapılmıştı. Onlar şeytan taşlamak vb. hac fiilleri için toplanmışlardı.

Yine benzer şekilde Bilâl bin Rabâh (ra)'den rivayete göre, Resûlullah (sav) Müzdelife sabahı kendisine: "Yâ Bilâl! Halkı sustur veya halkı dinlet", buyurmuş ve devamında: "Allah şüphesiz şu Müzdelife'nizde sizlere iyilik ve ihsanda bulunarak kötülük işleyeninizi iyilik işleyeninize bağışladı ve iyilik işleyeninize, dilediğini verdi. Allah'ın adıyla (Minâ'ya) hareket ediniz." diye hitap etmiştir.²⁸

4. İnsanlara Sorular Sorması ve Konuşmasının Sonunda Onları Şâhit Tutması

Hz. Peygamber (sav)'in kurban bayramı günü okuduğu hutbe eğitim öğretim açısından çok önemlidir. Resûlullah (sav): "*Bugünün hangi gün olduğunu biliyor musunuz?*" diye sordu. Biz: Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dedik. Hz. Peygamber (sav) bir süre sustu. Öyle ki biz onun bugüne farklı bir isim vereceğini zannettik. Sonra "*Bugün, kurban bayramı günü değil mi?*" diye sordu. Biz: "Evet", dedik. Hz. Peygamber: "*Bu ay hangi aydır?*" diye sordu. Biz: Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dedik. Hz. Peygamber (sav) bir süre sustu. Biz, onun bu aya farklı bir isim vereceğini zannettik. Sonra "*Bu ay, Zilhicce değil mi?*" diye sordu. Biz: "Evet", dedik. Hz. Peygamber: "*Bu belde hangi beldedir?*" diye sordu. Biz: Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dedik. Hz. Peygamber (sav) bir süre sustu. Biz, onun bu beldeye farklı bir isim vereceğini zannettik. Sonra "*burası haram belde değil mi?*" diye sordu. Biz: "Evet", dedik. Hz. Peygamber: "*İşte Rabbinize kavuşacağınız güne kadar kanlarınız (canlarınız) ve mallarınız da bu beldenizde, bu ayınızdaki bu gününüzün haram (dokunulmaz ve saygın) olması gibi haramdır (dokunulmaz ve saygındır)*" buyurdu.

27 Buhârî, İlim, 43, Megâzî, 73; Müslim, İmân, 116; İbn-i Mâce, Fiten, 5.

28 İbn-i Mâce, Menâsik, 61. (el-Elbânî hadis hakkında "sahih" demektedir).

Daha sonra “tebliğ ettim mi?” diye sordu. İnsanlar: “Evet”, dediler. Hz. Peygamber: “Allah’ım şahit ol! Burada bulunanlar bulunmayanlara sözlerimi iletinler. Nice kendisine iletilen kişi duyandan daha iyi kavrar. Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler haline dönmeyin” buyurdu. “Şunu bilin ki şüphesiz Allah kanlarınızı, mallarınızı sizlere bu beldenizde ve bu ayınızda, bu gününüzü haram kıldığı gibi haram kılmıştır. Dikkat edin, tebliğ ettim mi? Başka rivayette İbn-i Ömer, Hz. Peygamberin, daha sonra “Allah’ım şahit ol” demeye başladığını bildirmektedir. İbn-i Ömer’e göre, Hz. Peygamber bu hutbesi ile insanlara veda etti. Bu sebeple insanlar buna Vedâ Haccı dediler, ilavesinde bulunmaktadır.²⁹

Resülullah (sav) dinleyenlerin iyi dinlemesini ve mutlaka başkalarına bu bilgilerin ulaştırılmasını istemektedir. Burada, bazı hususların haramlığını pekiştirmek, tekrar hatırlatmak gibi amaçlarla, haram kılınan bir şeyin kötülüğünün daha iyi anlaşılması için benzetmeler yapmak ve misal vermek gibi usuller kullanmıştır. Hz. Peygamber (sav), can, ırz ve malın dokunulmazlığını; gün, ay ve beldenin dokunulmazlığına benzetmiştir. Çünkü, bu sözün söylendiği kimseler eskiden beri, can, mal ve ırzı önemli görmüyorlar, bunu çiğnemekten geri duymuyorlar, bununla birlikte gün, ay ve beldenin dokunulmazlığını kabul ediyorlar, bunu çiğneyenleri de çok şiddetli bir eleştiriye tabi tutuyorlardı. Hz. Peygamber, dokunulmaz olan şeylerin haramlığını hatırlatmak ve Müslümanların kalplerinde yerleşik olan her şeyi pekiştirmek ve bu pekiştirme ile birlikte söylemek istediklerini kuvvetli bir şekilde duyurabilmek için gün, ay ve belde ile ilgili olarak her defasında bir soru ile başlamıştır. Hutbenin sonunda “tebliğ ettim mi?” diye sorması ise eğitim açısından daha da önemlidir. Dikkatlerini çekmiş, Allah’ı şahit tutmuştur. İnsanlar da bunun bir vedalaşma olduğunu anlamışlardır.

5. Hutbesini İnsanlara Ulaştırmak İçin Bazı Kişileri Görevlendirmesi

Resülullah (sav), Veda haccında zaman zaman îrâd ettiği hutbelerinde sesinin daha iyi duyulabilmesi için her imkanı kullanmıştır. Yüksek bir yerden hitab etmek gibi ki, el-Hirmâs b. Ziyâd el-Bâhilî (r.a.)’den rivayete göre o, Peygamber (s.a.)’i kurban bayramı günü Minâ’da Adbâ isimli devesi üzerinde halka hitâb ederken gördüğünü bildirmektedir.³⁰

Hutbesini îrâd etmeye başlamadan önce yukarıda da ifade edildiği gibi cemaatin sükûneti sağlandı. Herkes tarafından anlaşılabilsin diye cümleleri tekrarlayacak gür sesli kimseler tespit edilip, bir çeşit insan sesine dayalı hoparlör teşkilatı kurulduktan sonra hutbesine başlamıştır.³¹

Rebîa b. Ümeyye (ra), veda hutbesini insanlara duyuranlardan birisi idi. İbn-i Hişâm’ın bildirdiğine göre Resülullah (sav) ona, “Ey insanlar! Resülullah buyuruyor

29 Buhârî, Hac, 132, Meğâzî, 77; Müslim, Kasâme, 29; İbn-i Mâce, Menâsik, 76; İbn-i Hişâm,, *es-Siretü’n-nebeviyye, Dâru’l-kitâbu’l-arabiyyi*, Lübnan, 1990, c. 4, s.249.

30 Ebû Dâvud, Menâsik, 73.

31 Algül, a.g.e.,s.c. 2, s. 60.

ki, bu ayın hangi ay olduğunu biliyor musunuz?” diye nida et, buyuruyordu, o da insanlara bunları yüksek sesle tekrarlıyordu...³²

Yine Râfi b. Amr el-Müzenî'nin ifadesine göre, Resûlullah (sav)'ı Minâ'da kuşluk vakti boz bir dişi katır üzerinde halka hitab etmiştir. Hz. Ali (ra) da O'ndan (işittiklerini yüksek sesle uzaktakilere) aktarmıştır. Bu esnada halkın kimisi ayakta kimisi de oturduğu yerde hutbeyi dinlemiştir.³³

Hz. Peygamber (sav) bir kaç yerde vermiş olduğu bu hutbelerinde aynı zamanda soru-cevap yöntemini kullandığı gibi³⁴, söylediklerinin iyice anlaşılması için yüksekten konuştuğu ve gür sesli kişiler vasıtasıyla hutbenin herkese ulaşmasını sağlamıştır. Böylece dinleyicilerin kendisini rahatça görmelerini ve söylediklerini net bir şekilde duyabilmelerini sağlamıştır.

6. Haccın Menâsikini Öğretirken Bazen Sözlerine Latife Tarzı Fiiller Katması ve İşaretler Yapması

Fiziksel temas biçimleri, sevginin bir tezahürü olarak kullanıldığı gibi, insan fiillerini takviye etme ve mükafat verme amacıyla da kullanılabilir. Sevgiyi ortaya koymanın en güzel yollarından biri, uygun fiziksel temas biçimlerini kullanmaktır. Bu şekilde sevgi daha güzel yansıtılıp anlamlı hale gelebilir. Çocuklara din eğitimi vermek, onlara yalnızca bir takım dini bilgileri yüklemek değildir. Hz. Peygamberin hayatı boyunca, özellikle çocuklara karşı sergilediği örneklerde görüldüğü üzere, O (sav), önce çocuklarla duygusal iletişime geçmeyi tercih etmiş, bu şekilde onların sevgi ve güvenini kazanmıştır. Hac esnasında çocuklarla olan muamelelerinde de bunların örneklerini görmek mümkündür.

Abdullah b. Abbâs (ra), Resûlullah (sav)'in Abdulfattah oğullarının küçük yaştaki erkek çocuklarını merkebler üstünde Müzdelife'den Minâ'ya önceden gönderdiğini, onları yolcu ederken de, el ayasıyla uyluklarına hafifçe vurduğunu ve şöyle buyurmaya başladığını haber vermektedir: “Yavrularım! Güneş doğuncaya kadar cemreye taş atmayınız.”³⁵

Başka bir rivayette, Fadl b. Abbas (r.a), taş atmanın nasıl olması gerektiğini gösterirken, Resûlullah (sav)'in eliyle işaret ettiğini bildirmektedir. “Rasûlullah (s.a.v), arefe akşamı ve Müzdelife'de iki vakit birlikte kılındığı zaman devesinin dizginlerini çekerek insanlara da yavaş olunuz” buyurdu. Bu durumda Mina'ya kadar geldi, Muhassir vadisine gelince: “Cemrelerde atacağınız taşları toplayınız” buyurdu. Rasûlullah (s.a.v) bunu söylerken eliyle taş atar gibi yapıyordu.³⁶

32 İbn-i Hişâm, a.g.e, c.4, s. 250.

33 Ebû Dâvud, Menâsik, 74.

34 Hz Peygamber (sav) eğitimde kullandığı metodlar için bkz.: Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Üçüncü baskı, Esra Yayınları, İstanbul, 1994, s. 123-226.

35 İbn-i Mâce, Menâsik, 62.

36 Müslim, Hac, 45; Dârimi, Hac, 60; Nesâî, Menâsik, 218.

Yine develere kötü muamele edenlere, bağıranlara ve develerini dövenlere hemen uyarıda bulunmuştur. Elindeki kamçısı ile dikkatlerini toplamış ve onlara bazı uyarılarda bulunmuştur. Nitekim İbn Abbâs (ra), kendisinin Peygamberle beraber arefe günü Arafat'tan ayrıldığını, bu esnada yolda Müzdelife'ye doğru ilerlerken Peygamber (sav)'in arka tarafında develeri hızlı sürmek için şiddetli bağırma çağırma ve develeri dövme sesleri işittiğini bildirmektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) onlara kamçısı ile işaret etmiş ve "Ey insanlar! Ağır olunuz (yumuşaklıkla ve sıkışıklık yapmadan yürüyünüz)! Çünkü hâlis iyilik ve hayr, acele ve sür'atli yürütmekle elde edilmez" buyurdu.³⁷

Eğitim-öğretim açısından son derece önemli olan metotları kullandığını görmekteyiz. Hac esnasında yapılacak uygulamaları göstererek anlatmakta, gerektiğinde işaret ederek gruplar halindeki insanları durdurmakta, bazen de latife yollu hafifçe vurarak onların gönüllerini almaktadır.

7. Hasta ve Rahatsız Olanlara Ayrıca İlgi Göstermesi

Herhangi bir mazereti olanları eğitim ve öğretimden mahrum etmemiş, onlara gereken ilgi ve alakayı göstermiştir. Ümmü Seleme'nin (ra) şöyle söylediği rivayet edilmiştir: (Hac esnasında) Rasülullah'a (sav) dermansızlığımdan dert yandım. Bunun üzerine Allah Resül'ü (sav) "Bir deveye binerek insanların arkasından tavaf et," dedi. Ben de Allah Resül'ü (sav) Ka'be'nin yanı başında namaz kılarırken ve "ve't-Tûr ve kitâbin mestûr" suresini okurken tavaf yaptım.³⁸

Nitekim Buhârî, Hac Kitabının doksan sekizinci babında; "zayıf kimselerin Müzdelife'ye erken gönderilmesi, Müzdelife'de durup dua etmeleri ve ay batınca Mina'ya erken gönderilmeleri" bab başlığını kullanmış ve aşağıdaki rivayetlere yer vermiştir:

İbn Ömer, ailesinden zayıf durumda olan kimseleri önceden gönderirdi. Onlar da (Müzdelife'de) Meş'ari'l-Haram'da dururlar ve dilleri döndüğünce Allah'ı zikrederlerdi. Sonra devlet başkanı Müzdelife'de vakfe yapmadan ve dönmeden önce onlar (Mina'ya) doğru giderdi. Bazıları Mina'ya sabah namazı vakti, bazıları da daha sonra varırdı. Mina'ya vardıkları zaman da cemreye taş atarlardı. İbn Ömer, "Böyle kimselere Resülullah (önden gitmeleri konusunda) ruhsat vermiştir" demiştir.

İbn Abbas (ra), "Resülullah beni bir grupla birlikte geceleyin Müzdelife'den gönderdi" demiş ve bunun sebebinin de şu şekilde açıkladığıdır: "Ben de Hz. Peygamber'in Müzdelife gecesi önden gönderdiği ailesinden zayıf kimselerden biriyim."

Abdullah İbn Keysan'ın rivayetine göre, Esmâ (ra), namazların cem edildiği gece Müzdelife'de durup namaz kıldı. Sonra bir süre (nafil) namaz kıldıktan

37 Buhârî, Hac, 95.

38 Buhârî, Tefsir, 52. (et-Tûr süresi).

sonra, "Yavrum, ay battı mı?" diye sordu ve ben de, "Hayır" dedim. Bunun üzerine bir süre daha namaz kıldı ve "Ay battı mı" diye sordu. Ben de, "Evet" diye cevap verdim. "O halde artık hareket edin" dedi. Biz de yola koyulduk. Akabe cemresine taş attı. Sonra dönüp (Müzdelife'deki) evinde sabah namazını kıldı. Ben, "Biz meşrû olan vakitten biraz önce davranmadık mı?" diye sordum. Bana, "Yavrum, Resûlullah, deve hevdecinde (mahfilde) bulunan kadınlara izin vermiştir" dedi.

Hz. Aişe (ra), "Sevde, Müzdelife'de, Resûlullah'tan izin istedi o da ona izin verdi." Râvî, onun ağır canlı bir hanım olduğunu söylemiştir.

Hz. Âişe (ra) bunu başka bir rivayette daha da açarak şöyle demektedir: "Sevde, insanlar kalabalık oluşturmadan önce gitme hususunda Resûlullah'tan izin istedi. –O ağır canlı bir kimse idi. – Resûlullah da ona izin verdi, o da kalabalık olmadan gitti. Biz ise sabaha kadar kaldık. Sonra Hz. Peygamber'in emri ile yola koyulduk Yemin olsun ki, Sevde gibi ben de Resûlullah'tan izin istemiş olsaydım beni en çok sevindiren şey (o gün) bu olurdu."³⁹

Sevde (r.anha), kilolu olduğu için ağır hareket eden bir hanımdı. Bunun için kalabalık artmadan ve yolda izdiham olmadan gitmesine izin verilmişti. Bu gibi örneklerle baktığımızda herhangi bir grubu ayırmadığını, herkese mazeretine göre çözümler ürettiğini görmekteyiz.

8. Küçükleri ve Çocukları Eğitmesi

Hac yolculuğu esnasında çocuğunu kaldırarak Hz. Peygamber (sav)'e, "Bunun için de hacc caiz olur mu?" diye soran bir kadına, "Evet, ayrıca senin içinde ecir vardır"⁴⁰ şeklinde cevap verilmesinden, kadın ve çocuklarla beraber hac ibadetinin yapıldığına dair benzeri rivayetlerden⁴¹, çocukların hac ibadetine erken yaşlardan itibaren alıştırıldıklarını anlamaktayız.

İbn Abbas (r.a)'tan rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v), Abdulmuttalib oğullarının küçük çocuklarını kırmızı develer üzerinde erkenden Mina'ya göndermişti, uyluklarımız devenin (semerine) dokunuyordu. Bu esnada bize, "Yavrularım! Cemre-i Akabeyi güneş doğmadan taşlamayın" buyurmuştur.⁴²

Yine İbn Abbas (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'in Akabe sabahı bineğinin üzerinde kendisine: "Gel benim için taş topla" buyurduğunu bildirmektedir. Bu arada İbn-i Abbas sapan taşı büyüklüğünde taş toplamış ve onları Resûlullah'ın (sav) eline koymuştur. Resûlullah (sav) de elindekilerden birini göstererek "İşte bu gibilerini topla, dinde aşırılıktan sakınınız. Çünkü sizden öncekiler dini konularda kendilerini zorluklara sokarak aşırılık yaptıkları için helak oldular,"⁴³ buyurmuştur.

39 Buhârî, Hac, 98.

40 Müslim, Hac 409; Nesâî, Menâsik 15; İbn Mace, Hac 11.

41 İbn Mace, Hac 68.

42 Buhârî, Hac, 97; Tirmizî, Hac, 63, Nesâî, Menâsik, 222.

43 Nesâî, Menâsik, 217,219.

Diğer ibadetlerde olduğu gibi, hac ibadetinin öğretilmesi hususunda da çocuklara önem vermiş, anlayabilecekleri bir üslupla onlara hitap etmiştir.

9. Bazen Haccın Menâsikinin Hikmetini Açıklaması ve Fazileti Hakkında Bilgi Vermesi

Hz. Peygamber (sav), hac ibadetinin menâsikini yeri geldiğinde ilgili ayetlere de işaret ederek açıklamış, hikmet ve fazilet yönlerine işaret etmiştir.⁴⁴

Hz. Âişe (ra), konu ilgili bir rivayette bunu açıkça ifade etmektedir: Resûlullah (sav), "Beyt'i tavaf etmek ve Safa ile Merve arasında sa'y etmek ve Cemreleri atmak ancak Allah'ı zikretmek için meşru kılınmıştır" buyurdu.⁴⁵ Aslında her ibadet Allah'ı zikretmek için meşru kılınmıştır. Beyt'i tavaf etmek, Safa ile Merve arasına sa'y etmek ve cemreleri atmak da her ne kadar görünüşte bir ibadet gibi değilse de aslında bu fiiller, Allah'ı zikretmek için, O'nun zikrini devam ettirmek için meşru kılınmışlardır. Bundan dolayı bu ibadetleri yapan kişi, buraları ziyareti emreden Allah'ı zikir ile ve ona kullukla me'mur olduğunun şuur ve idraki içinde bulunmalı ve bir an dahi Allah'tan gafil kalmamalıdır.

Başka bir rivayette Câbir (ra), "Rasûlullah (sav), Mekke'ye gelince mescide girdi, önce Hacer'ül-Evsed'i istilam etti (yani eliyle selamladı) sonra Ka'be'yi sol yanına alarak üç sefer hızlıca yürüyerek dört seferde normal yürüyerek tavafı tamamlamış oldu, bundan sonra Makâm-ı İbrahim'e gelerek "İbrahim'in makamını namazgah edin" ⁴⁶ ayet-i kerimesini okudu ve iki rekat namaz kıldı. Makam-ı İbrahim kendisiyle Ka'be'nin arasında idi, iki rekatlık namazdan sonra Hacer'ül-Evsed'e gelerek istilam etti (eliyle selamladı). Sonra Safa tepesine çıktı. Zannediyorum ki: "Safa ve Merve Allah'ın sembollerindendir" ⁴⁷ buyurdu, demektedir. ⁴⁸

Aynı şekilde bazen yapılan amellerin faziletlerine işaret ederek, insanların gayretlerini onlar üzerine yoğunlaştırmıştır. Amr b. Şuayb (r.a.)'in babasından ve dedesinden rivâyete göre, Peygamber (sav), "Duâların en hayırlısı arefe günü yapılan duâdır. Benim söylediğim ve benden önceki Peygamberlerin (as)'in söylediği en hayırlı şey ise: Allah'tan başka gerçek ilah yoktur. Sadece O vardır. O tektir. O'nun ortağı yoktur. Saltanat O'nundur. Her türlü eksiksiz övgüler O'na mahsustur. O'nun her şeye gücü yeter." cümleleridir, buyurmuştur. ⁴⁹

Yine Abdullah b. Ömer (ra), ben Resûlullah (sav)'den şunu işittim demiştir: Kim Ka'be'yi (yedi defa dolaşmak suretiyle) tavaf eder ve (tavaftan sonra) iki rekât namaz kılsa bir köle azad etmiş gibi sevab alır. ⁵⁰

44 el-Ba'danî, Ahvâlü'n-nebi s. 61.

45 Ebu Dâvud, Menâsik, 50; Tirmizî, Hac, 64.

46 Bakara, 2/125.

47 Bakara, 2/158.

48 Tirmizî, Hac, 33; Nesâî, Menasik, 163.

49 Tirmizî, Deavât, 123.

50 İbn-i Mâce, Menâsik, 32.

Rasûlullah (sav)'e, "hangi hac daha değerlidir", diye sorulduğunda, "Bol bol telbiye getirilen ve çok kurban kesilerek yapılan hac,"⁵¹ cevabını vermiştir. Ayrıca Resûlullah (sav), "Umre, kendisiyle diğer Umre arasındaki (zaman içinde işlenen küçük) günahlara keffarettir. Mebrûr (yâni makbul) hacc'ın mükafatı ancak cennet (e dahil olmak) tır." buyurmuştur.⁵² Başka bir rivayette ise, "Kim Allah rızası için hac yapar da cinsî münâsebette ve onu da'vet eden hareketlerde bulunmaz ve tâat yolundan dışarı çıkmaz ise, o kimse (günâhlardan sıyrılıp) anasının onu doğurduğu günkü gibi tertemiz dönmüş olur," müjdesini vermiştir. Hz. Âişe (ra)'ın, "Ey Allah'ın Resûlü! Biliyoruz ki en faziletli amel cihattır. Peki biz cihad edemeyecek miyiz?" diye sorması üzerine, Hz. Peygamber, "Hayır, (siz kadınlar için) en faziletli cihad kabul olunmuş (mebrûr) hacdır" buyurarak, haccın faziletini açıklamıştır.⁵³

Bunlar ve benzeri sözleriyle bazen hacda yapılan uygulamaların hikmetini açıklamış, bazen de sevap ve faziletlerine işaret etmiştir.

10. Müslümanlara İlk Yılları Hatırlatması

İlk vahiy ve müşriklerle ilk temasların geçtiği bölge olması hasebiyle Mekke'nin insanların hafızalarında canlı hatıraları bulunmakta idi. Medine'ye hicretle sonuçlanacak olayların yaşandığı bu şehir, kuşkusuz çok ayrıcalıklı idi. Orada yaşadıkları hatıraları, sıkıntıları da hatırlatarak Müslümanların şu andaki durumları ile mukayese yapmalarını da istemiştir.

Ebû Hureyre (ra), "Hz. Peygamber (sav)'in, Kurban Bayramı sabahı Mina'da iken, şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Biz yarın Benî Kinâne bölgesinde konaklayacağız ki Kureyşliler ve Kinâneliler Muhassab adı verilen o bölgede, Haşimoğullarına ve Abdülmuttalib oğullarına karşı, Peygamberi onlara teslim edene kadar, onlarla kız alıp vermemek ve mal alıp satmamak üzere anlaşmışlardı."⁵⁴

Bu tarz hatıraların hatırlatılması, tarihten ibret alınması açısından önemlidir. Resûlullah (sav) bu olayın hatırlanılmasını özellikle istemiştir.

11. Nebi (sav)'in İnsanlara Öğretmek İçin Özellikle Önem Verdiği İşlere Örnekler

Resûlullah (sav) hac esnasında yapılacak şeyleri bizzat öğretmiştir. Vakfe yeri, şeytan taşlama, tavaf yapma gibi. Ayrıca hacda yapılması helal olan veya haram olan hususları bildirmiştir. Nitekim bu gibi hususların tebliğ edilmesinden dolayı bu hacca aynı zamanda "belağ hacci" denildiğini yukarıda ifade etmiştik.⁵⁵

51 Tirmizî, Hac, 14; İbn-i Mâce, Menâsik, 15.

52 Müslim, Hac, 437; Tirmizî, İbn-i Mâce, Menâsik, 3.

53 Buhârî, Hac, 4.

54 Buhârî, Hac, 45, Cihâd, 180; Ebû Dâvud, Menâsik, 88.

55 İbn-i Hişâm, a.g.e., c. 4, s. 251; el-Ba'danî, *Ahvâlü'n-nebi* s. 63-65.

a. Haccın Menâsiki

Haccın menâsiki ile ilgili hususları ayrı ayrı ve yerinde açıklayarak öğretmiştir. Gayet tabii olarak öğrettiği hususların başında hac menâsiki gelmektedir. Bu konu ile ilgili rivayetler çok olmasına rağmen, Hz Ali (ra)'dan gelen aşağıdaki rivayet yeterli bilgiyi vermektedir:

Rasûlullah (s.a.v.), Arafat'ta vakfe yaptı ve şöyle buyurdu: "Burası Arafattır, burası vakfe yapılacak yerdir. Arafat bölgesinin tamamı vakfe yeridir." Sonra güneş batınca oradan ayrılmak için hareket etti. Üsâme b. Zeyd'i binitinin arkasına aldı. Eli ile insanlara işaret ediyordu, insanlar büyük kalabalıklar halinde sağa sola çalkalanıyorlardı, onlara bakıp; "Ey insanlar sükunetli olun" diyordu. Sonra hep birlikte denilen Müzdelife'ye gelerek iki vakit namazını bir anda birlikte kıldırdı. Sabah olunca "Kuzah" denilen yere geldi ve orada vakfe yaptı ve şöyle buyurdu: "Burası Kuzah'tır ve vakfe yapılacak yerdir Cem'in yani Müzdelife'nin tamamı vakfe yapılacak yeridir." Sonra ilerledi Muhassir vadisine varınca devesini kamçılıdı ve o bölgeden hızlıca geçti Muhassir vadisini geçince durdu. Fadl b. Abbâs'ı binitinin arkasına aldı sonra şeytan taşlama yerine gelerek taş attı. Sonra kurban kesme yerine geldi ve şöyle buyurdu: "İşte burası kurban kesme yeridir. Minâ'nın tamamı kurban kesme yeridir." Has'am kabilesinden genç bir kız fetva almak üzere Rasûlullah (s.a.v.)'e gelerek: "Babam yaşlı bir kimse olup kendisine Hac farz olmuştur. Onun yerine haccetmem caiz midir?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.) "Babanın yerine haccet" buyurdular. Bu esnada binitinin arkasında bulunan Fadl'ın boynunu geri tarafa çeviren Rasûlullah (s.a.v.)'e Abbâs sormuştu: "Amca oğlunun boynunu niçin geri çevirdin." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): "Fetva sormaya gelen genç kız ve binitinin arkasında genç erkek, bunların birbirlerine bakmaları sonucunda şeytanın bir zarar verebileceğinden emin olmak için" buyurdular.

Sonra bir adam daha geldi: "Ey Allah'ın Rasûlü ben tıraş olmadan haccın tavafını yapıvermişim ne olacak" deyince; Rasûlullah (s.a.v.): "Tıraş oluver veya saçını kısaltıver zararı yoktur" buyurdular. Başka bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, şeytanı taşlamadan önce kurbanı kesivermişim ne olacak? Dedi. Rasûlullah (s.a.v.) de: "Şeytana taş atıver zararı yoktur." buyurdular.

Sonra Rasûlullah (s.a.v.) Ka'be'ye gelerek tavaf etti sonra zezem kuyusuna geldi ve: "Ey Abdulmuttalib oğulları insanlar zezem çekmek için sizi sıkıntıya sokmayacaklarını bilseydim bende bu kuyudan su çekerdim" buyurdular.⁵⁶ İnsanların hac ibadetini yerine getirirken, meşakkat veya izdihama düşecekleri durumlardan sakındırılması gerektiği hususuna dikkat çekmiştir.

56 Tirmizi, Hac, 54.

Haccin menâsiki ile ilgili hususları teferruatlı bir şekilde ve yerinde açıklamıştır. Ayrıca bu uygulamaları öğretirken, gerekli gördüğü yerlerde hacla ilgili olmayan durumları da öğretmiş, bazen uyarılarda bulunmuştur.

b. İslam'ın Temel Esasları

Kalabalık bir müslüman topluluğuyla hareket etmeyi özellikle isteyen Hz. Peygamber (sav), sadece hacla ilgili menâsiki öğretmekle kalmamış, bu vesileyle bir kere daha İslam Dini'nin temel esaslarını Ashab'ına ta'lim etmiştir. Örnek vermek gerekirse, Ebû Ümâme (r.a.) bu konu ilgili şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a.v.)'i Veda Haccında hutbe okurken dinledim buyurdular ki: "Allah'ın Kitabı ile yolunuzu bulmaya çalışın ve Allah'a karşı sorumluluk bilinci içerisinde olun, beş vakit namazlarınıza devamlı ve duyarlı olun. Ramazan orucunu tutun, mallarınızdan zekatı verin, sizden olan idarecilerinize itaat edin ki; Rabbinizin Cennetine girersiniz." Hadisin ravilerinden Süleym b. Âmir, Ebû Ümâme'ye bu hadisi kaç yaşında işittiğini sorduğunda, o esnada yaşının otuz olduğunu söylemiştir.⁵⁷

c. Büyük Günahlardan Sakındırma

Hz. Peygamber (sav) bu vesile ile ümmetini aynı zamanda büyük günahları da hatırlatmıştır. Ayrıca bunların ve diğer söylediği hususların mutlaka burada olmayanlara, dinleyemeyenlere aktarılması üzerinde durmuştur ki, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu konuların öğretilmesi hususundaki hassasiyetinin ve konuya verdiği önemin göstergeleridir. Bu konulara değindiği rivayetler de hadis kitaplarının bir çok bölümünde zikredilmesi, bakış açısına göre çok farklı hükümlerin çıkarılabileceğini de göstermektedir. Nitekim ilgili rivayetler daha sonraları çok farklı açılardan değerlendirilmiştir. Buhârî'nin rivayeti şu şekildedir:

"Kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız bu belde içinde, bu ayda, bu günün harâmılığı kadar birbirinize haramdır. Burada hâzır bulunanlarınız, burada bulunmayanlara (yâni müstakbel nesillere) bunu tebliğ etsin. Olabilir ki, hâzır olan kimse, bunu daha iyi anlayacak bir kimseye tebliğ etmiş olur."⁵⁸ Buhârî bunu Hacc, Tefsir, Fiten ve Bed'ü'l-Halk kitâblarında da tahrîc etmiştir. Bu rivayetlerin bazısı kısa, bazısı ise daha ayrıntılıdır.

d. Bazı Şer'î Hükümlerin Açıklanması

Hz. Peygamber (sav) yukarıda açıklanan hususlardan başka, bir çok hususta açıklamalar yapmıştır. İnsanların başına gelen olaylarda fetvalar vermiştir ki bunlar hac yolculuğunun başından sonuna kadar, bunlara çok örnek bulmak mümkündür.⁵⁹ Nitekim Resûlullah (sav) insanların kendisine rahat soru

⁵⁷ Tirmizî, Cuma, 82.

⁵⁸ Buhârî, İlim, 9.

⁵⁹ Bkz. el-Ba'dani, *Ahvâlü'n-nebi* s. 67-72.

sorabilmeleri için imkan tanımıştır. İbn-i Ömer (ra)'ın da ifade ettiği gibi O (sav), veda haccı esnasında devesinin üzerinde zaman zaman bekleyip durmuştur. Bu esnada insanlar kendisini istediklerini rahatça sorabilmişlerdir.⁶⁰

Örnek vermek gerekirse, yanlışlıkla kurban kesmeden önce saçını kazıtan, şeytan taşlamadan önce kurbanını kesen kimselerin sorularına, devesinin üzerinde, onların sorularını rahat sorabilecekleri bir şekilde beklemiş ve cevaplamıştır.⁶¹ Yine bir adamın devesinden düşerek, boynu kırıldığı ve sonrasında vefat ettiği haberi ulaştığında Resülullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Onu su ve sedirle yıkayın ve iki elbisesinin içinde kefenleyin! Ama başını örtmeyin. Çünkü Allah, kıyamet gününde onu telbiye halinde diriltecektir."⁶²

Sonuç

İnsanın bir şeyi öğrenmesi için eğitim-öğretim faaliyetine bizzat katılması çok önemlidir. İnsanın ne kadar fazla duyu organı için içine girerse, eğitim o nispette kalıcı olur. Resülullah (sav) eğitimine de bu açıdan bakıldığında, öğrenilenlerin hayata aktarılması esasına dayalı olduğu görülecektir. Hz. Peygamber'in eğitim-öğretimdeki başarısının önemli sebeplerinden birisi, kuşkusuz ashabını ciddi bir eğitim sürecinden geçirmesidir. Bu süreç neticesinde sahabede, büyük bir öğrenme hırısı meydana gelmiştir. Resülullah (sav)'in ağzından çıkan kelimeleri iyi bellemeye çalıştıkları gibi, her harekine dikkatli bir şekilde takip etmişlerdir. Bu süreç içerisinde onlara bilmedikleri birçok şeyi öğreten Hz. Peygamber, zaman zaman öğrettiği şeyler konusunda küçük yoklamalar da yapmıştır.

Resülullah (sav), vedâ haccıyla ashabına, hac ibadetini uygulamalı olarak öğretmiş, aynı zamanda son tebliğlerini de yapmıştır. Bir eğitimcide bulunması gereken tüm özellikleri bu vesile bir defa daha göstermiştir. Tüm samimiyeti ile ashabına her zamanki gibi içten davranmış ve haccın her aşamasını onlara, beraberce öğretmiştir. Hz. Peygamber (sav)'in ilk ve son defa bu kadar kalabalık bir toplulukla birlikte yapmış olduğu veda haccı, gerek hac ibadeti esnasında yapılacak olan vazifelerin öğretilmesi, gerekse vedâ hutbelerinde verdiği mesajlar bakımından çok önemlidir.

Resülullah (sav)'in eğitimde riayet ettiği metotlardan biri, bizzat göstererek ve uygulayarak öğretme yöntemidir. Gerektiğinde öğüt verdiği gibi, daha çok öğüt olarak söylediği şeylerin uygulamasını istemiştir. Hac ibadeti ile ilgili uygulamaların kendisinden alınmasını ifade etmesi, bu konuda dikkatlerin daha da hassas olarak yoğunlaşmasını sağlamıştır. Hem göze, hem kulağa ve hem de kalbe hitab eder şekilde hac ibadeti tamamlanmıştır. Neticede hem kolay hem de hafızalardan hiç çıkmayacak şekilde kalıcı bir öğrenme gerçekleşmiştir.

60 Buhâri, Hac, 131.

61 Buhâri, Hac, 131.

62 Müslim, Hac, 93.

Biz bu araştırmamızda daha çok eğitim açısından nerelere dikkat ettiği üzerinde durmaya çalıştık. Hac ibadeti ile ilgili konuların, Sahabe'nin hafızasında son derece teferruatlı bir şekilde yer etmesini, biraz da bunda aramalıyız. Öyleki bazı sahabiler tüm hareketlerini, hatta istirahat için konakladığı, en ufak bir iş için durduğu, dinlendiği yerleri bile hiç unutmamış ve sonraki nesillere tam olarak aktarmışlardır. Hac yolculuğu esnasında Resülullah'ın yapmış olduğu uygulamalar aynı zamanda son tebliğler olmuştur. Nitekim bu yıl yapılan hac ibadetinden kısa bir müddet sonra Resülullah (sav) vefat etmiştir. Daha sonraları bir konu hakkında Resülullah (sav)'ın sünnetini ortaya çıkarmaya çalışırken hep bu yolculuğa atıflarda bulunulduğu görülmektedir ki, namazların sefer halinde nasıl kılınacağı ile ilgili konular bunun başında gelmektedir. Kısaca "Ben öğretmen olarak gönderildim."sözüyle, yaptığı işin bizatihi eğitim-öğretim olduğunu vurgulayan Hz. Peygamber (sav); ailede, camide ve diğer alanlardaki uygulamaları da eğitim-öğretim faaliyetinin bizzat içinde olduğunu gösterdiği gibi, hac yolculuğunda, esnasında ve dönüşünde de bunu açıkça göstermiştir. Yeri geldiğinde de anlatan kişinin nasıl dinlenilmesi gerektiği hususunda açıklamalar yapmıştır.

Resülullah (sav)'in haccına bu açıdan bakıldığında, O'nun hac yolculuğunu eğitim ve öğretim açısından da değerlendirmesi günümüze önemli mesajlar vermektedir. Hac organizasyonlarının aynı zamanda eğitim-öğretim için değerlendirilmesi, görevlilerin bu metotlar çerçevesinde eğitilmesi, görevlilerin hac adaylarını bu metotları kullanarak eğitmeleri bakımından bu hususların üzerinde ehemmiyetle durulmalıdır. Neticede hac vazifesini yerine getirenler, dönüşte hac ibadeti esnasında neler yaptıklarını ayrıntılı olarak hatırlayabilsinler, hac uygulamaları akıllarında yer edebilsin ve böylece haccın mana ve ehemmiyetini daha iyi kavrayabilsinler ve yeni bir dirilmeye vesile olabilsin.

Kaynakça

- Abdulfettah Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları* (trc. Enbiya Yıldırım) İstanbul, 1998.
- Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1991, c. 2, s. 59.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahih*, Riyâd, 1. baskı, 2008.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Kur'ân-ı Kerim'de Hac," *Diyanet Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi*, Ankara 1970, sayı: 102-103, s. 361-371.
- Erkal, *Mehmet Hac Emirliği (Yönetimi) ve Bununla İlgili Bazı Fikhî Meseleler*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, sayı: 4, ss.145-161.
- Eyyüp Şanay, "Haccın Sosyolojik İzahı," *Diyanet Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi*, Ankara 1986, c. 22, sayı: 3.
- Faysal b. Ali el-Ba'danî, *Ahvâlü'n-nebî (sav) fi'l-hac*, Riyâd, 1421 (h.)

- İbn-i Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-kitâbu'l-arabiyyi, Lübnan, 1990.
- İbn-i İshak, *Sîretü'n-nebeviyye*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, birinci baskı, 2004.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, Beyrut, 1. baskı, 1989.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Riyâd, 2006, 1. Baskı.
- Miras, Kâmil, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, Ankara 1976.
- Nureddin İtr, *el-Haccu ve'l-umretu, Müessesetü'r-risâletü*, 4. baskı, Beyrut, 1984.
- Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Üçüncü baskı, Esra Yayınları, İstanbul, 1994, s. 123-226.
- Talat Koçyigit, "Hac ve Faziletleri," *Diyanet Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi*, Ankara 1970, sayı: 102-103, s. 372-376.
- Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Mustafa Halebî baskısı), Mısır, 1. baskı, 1962.
- Tutar, Adem, "İslam Tarihinde Hac İbadetinin Ortaya Çıkışı ve Hz. Muhammed'in Hac Emirliğini Tesisi," *Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Elazığ 2001, sayı: 6, s. 75-86.
- Ünal, İsmail Hakkı, "Hac Aylarında Umre," *DİB İlmî Eserler*: 119, (7-9 Temmuz 2006 Türkiye'de Hac Organizasyonu Sempozyumu, Tebliğ ve Müzakereler), Ankara 2007, s. 239-249.

